

Uralica 1
Helsingiensa

Lähivertailuja 18

TOIMITTANEET
HELLE METSLANG
JA RIHO GRÜNTAL

HELSINKI 2008

August Ahlqvist ja viron kieli

HANNU REMES

Joensuun yliopisto

1. Eesti Kirjameeste Seltsin sihteeri Rudolf Kallas sai keväällä 1875 Suomesta kirjeen, josta näkyi lähettäjän lämmin suhtautuminen viron kieleen ja pyrkimys viron taidon lisäämiseen maassamme:

Siitä lähtien, kun syksyllä 1854 olin Teidän kauniissa Emajoen kaupungissanne tutustumassa suomalaisten veljeskansaan ja sen tapoihin, on viron kielen lukeminen ja mielessä pitäminen ollut rakkaimpia harrastuksiani. Olen myös oltuani jo toistakymmentä vuotta yliopistomme suomensukuisten kielten opettajana koettanut innostaa nuorta polveamme opiskelemaan viron kieltä, mikä osaltaan on onnistunut hyvin.

Kirjeessä Helsingin yliopiston suomen kielen professori August Ahlqvist (1826–1889) kiitti valinnasta Eesti Kirjameeste Seltsin jäseneksi ja vakuutti vielä: ”Voitte siis uskoa, että viron kielen viljely ja tutkiminen ei voi olla minulle vieras tahi yhdentekevä asia ja että tervehdän iloisena kaikkia pyrkimyksiä, jotka ovat sille hyväksi ja edistykseksi.” (Kirje 20.2.1875; Ahlqvist 1982, jonka mukaan jäljempänäkin viitataan Ahlqvistin kirjeisiin.)

Ahlqvist oli 1800-luvun suomalaisen sivistyselämän keskeisiä vaikuttajia. Hän oli muun muassa kielentutkija, oikeakielisuysmies ja tutkimusmatkailija ja oli aikanaan maamme merkittävimpiä estofilejä. Tarkastelen seuraavassa lähemmin hänen ajatuksiaan viron kielestä ja sen opiskelun tarpeellisuudesta sekä toimia, joilla hän edisti viron tuntemusta Suomessa.

2. August Ahlqvist oli Elias Lönnrotin tavoin varhaisia suomalais-virolaisten kieli- ja kulttuurikontaktien rakentajia. Lönnrot teki 1844 puolisen vuotta kestäneen tutkimusmatkan Viroon. Ennen matkaa, saman vuoden keväänä *Kalevalasta* suuresti innostunut, sen runomaailmaa ihailnut nuori ylioppilas Ahlqvist oli tutustunut häneen henkilökohtaisesti Kuopiossa. Tapaaminen oli alkuna miesten elinikäiselle ystävyydelle, johon ajoittain liittyi tiivistäkin yhteistyötä. (Kohtamäki 1956: 15.) Lönnrot lähetti Viron-matkalta tuttavilleen kirjeitä, joihin sisältyi huomioita suomen ja viron suhteista (Remes 2003: 186–188). Pääosa J. V. Snellmanille lähetystä kirjeestä (1.11.1844) julkaistiin tämän toimittamassa *Saimassa*, jonka avustajiin Ahlqvist kuului. Siten Ahlqvist saattoi jo varhain perehtyä viron kielen piirteisiin, viron ja suomen eroihin sekä kahden virolaisen kirjakielen käytön ja suuresti suomesta poikkeavan ortografian aiheuttamiin ongelmiin. (Haltsonen 1961: 223; Lönnrot 1991 [1844]: 380–383.)

Vuonna 1847 Ahlqvist teki matkan Vienaan. Sieltä palattuaan hän oleskeli pitkään Kajaanissa Lönnrotin luona, ja tällöin on epäilemättä ollut lähemmin puhetta tämän Viron-matkasta, maan kielioloista sekä todennäköisesti myös *Kalevipoeg*-eepoksen varhaisvaiheista (Haltsonen 1961: 223–224). Nuoren Ahlqvistin viron kielen harrastuksen alkuvaiheisiin kuului rohkea, mutta vielä suomen ja viron suhteiden puutteellista tietämystä osoittava ajatus kirjakielten yhdistämisestä. Hän kirjoitti elokuussa 1848 Lönnrotille (15.8.1848) mieltään pitkään askarruttaneesta ongelmasta – vähäisen asiantuntemuksensa tosin myöntäen:

Olen nimittäin arvellut, eikö Wiron ja Suomen kieltä voisi yhdistettää samalla tavalla, kuin Ruotsin ja Juutin kieltä nyt paraikaa pyydetään yhdeksi sulata. Jos edellisillä kielillä ei olisi isompaa eroitusta keskenänsä kuin jälkimmäisillä, niin ei suinkaan olisi yhdistämisestä suurta vaivaa, ei muuta kuin hyvä sopu molempien kansojen kirjantekijöiden kanssa. Että kirjoituksessa eroitus on isompi arvaan siitä, että Juutin kieltä olen itsekin voinut Ruotsin mukaan höttönä lukea, vaan Wirolaista tuskin sanaa-

kaan ensi katsannossa Suomen avulla ymmärtänyt. Waan tässä tarkoitan enemmän puhetta, jonka luulen olevan paljon enemmän Suomenmuotoinen, kuin monikaan luulisi, ja niinkin paljon, että mainittu yhdistys voisi tapahtua.

Ahlqvistin mielestä saksalaiset ovat pilanneet viron ortografian. Tilanne korjaantuisi, jos maahan lähetettäisiin Suomesta ”kielen tuntija mies, joka kirjoittaisi Wirolaisille uuden kieliopin ja muuten pelmuutteleisi Saksalaisia”. Molemmat tahot hyötyisivät tästä, joskaan ”Wirolaiset monessa asiassa eivät tarvitseisi muuta kuin avastua tietä matkata”. Kiinnostavaa on kieliopin laatimisen ja sen merkityksen korostaminen, mikä näkyy tuon tuosta Ahlqvistin myöhemmissäkin kannanotoissa (esim. 1856: 9, 12, 100 sekä kirjeet E. Sachssendahlille 13./25.2.1855 ja E. Lönnrotille 11./23.4.1855; Kohtamäki 1956: 59–60).

Elias Lönnrot ei vastauskirjeessään (6.9.1848, Lönnrot 1990: 303) pitänyt kielten yhdistämistä mahdollisena, koska ne olivat jo suuresti vieraantuneet toisistaan. Yhteinen ortografia ei ollut ajateltavissa, sillä kielten ero oli suurempi kuin ruotsin ja tanskan. Virossa oli sitä paitsi ongelmana kahden kirjakielen käyttö. Lönnrotin mielestä suomi ja viro erosivat kielinä toisistaan jokseenkin saman verran kuin muinais- ja nykykreikka tai venäjä ja puola. Lönnrot ei katsonut ”Suomea ja Wiroa milloinkaan enää voitavan yhdeksi kirjakieleksi taivuttaa”.

Suomen ja viron lähentämistä koskevia mielipiteitä oli – tosin niitä jo epärealistisina pitäen – esittänyt Lönnrotkin (Kohtamäki 1956: 75), ja myöhemmin kysymystä käsittelivät muun muassa Eino Leinon vanhin veli O. A. F. Lönnbohm (Krogerus 1983: 88) sekä Arvid Genetz, joka 1881 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran 50-vuotisjuhlallisuuksien yhteydessä piti esitelmän *Kielellisiä aineksia Suomen sillan rakennukseen* (Genetz 1882: 259–269).

3. August Ahlqvistin tie viron kielen syvempään tuntemukseen kävi vatjan kautta. Hän teki loppukesästä 1854 tutkimusmatkan Länsi-Inkeriin kerätäkseen aineistoa suunnittelemaansa vatjan kielioppia varten. Ahl-

qvistin oli määrä jatkaa tutkimuksiaan Inkerinmaalta vepsäläisten keskuuteen, mutta suunnitelmiin tuli muutos, ja hän matkustikin Viroon. Syynä oli havainto, että etelätsuudien eli vatjalaisten kieli oli, kuten hän kirjoitti yliopiston varakanslerille Johan Mauritz Nordenstamille (lokak. 1854), ”läheisempää sukua viron kuin suomen kielelle” ja ”viron kielen tuntemus on välttämätön tarkasteltaessa lähemmin vatjalaisten murretta”. Lönnrotille Ahlqvist totesi Tartosta lähettämässään kirjeessä (2./14.9.1854): ”Watjalaisten kieli, joka enimmäksi osaksi on puhdasta Wirolaista, johdatti minut nim. tänne Wiroon. Tämän kielen päätempu luulen parissa eli kolmessa kuukaudessa tulevani tuntemaan.”

Lönnrotin tavoin Ahlqvist oleskeli pääosan lähes nelikuukautiseksi venyneestä Viron-ajastaan Tartossa, jonne oli saapunut syyskuun 1854 alussa. Hän olikin Lönnrotin jälkeen ensimmäisiä Virossa vierailleita suomalaisia tiedemiehiä. Kieliopintojen lisäksi Ahlqvist keräsi Viron kirjallisuutta käsittelevää aineistoa ja oli kiinnostunut muun muassa *Kalevipoeg*-eepoksesta. (Haltsonen 1961: 224.) Erityisesti hän halusi tutustua viron kielen käytön kysymysten ja tutkimuksen parissa toimiviin henkilöihin. Parhaiten hän näyttää ystävystyneen Viron Oppineiden Seuran, Õpetatud Eesti Seltsin, sihteerin Emil Sachssendahlin kanssa. Miehet olivat myöhemmin kirjeenvaihdosta, jonka yhtenä tärkeänä aiheena oli *Kalevipoeg*-eepoksen painattaminen Suomessa, koska Virossa sensuuri vaikeutti teoksen julkaisemista.

Lokakuussa 1854 Ahlqvist osallistui Viron Oppineiden Seuran kokoukseen, jossa hän luovutti seuralle Eurénin suomen kieliopin osoituksena suomen kielen tutkimisesta. Marraskuussa hän piti seuran kokouksessa esitelmän vatjalaisista, jotka ilmeisesti olivat tarttolaiselle sivistyneistölle tuntematon kansanheimo. (Haltsonen 1961: 224–225.) Ahlqvist katsoi vatjan olevan viron murre, koska kielillä, kuten hän myöhemmin kirjoitti Lönnrotille (11./23.4.1855), ”on suuri yhtäläisyys niin sanastossa kuin taivutus-muodoissakin, ja sekä Wiron että Wain kieli ovat taas nähtävästi paljon enemmän heimoa meidän länsi- kuin itäsuomen kanssa”. Samassa kokouksessa Ahlqvist ja akateemikko Anton von Schiefner kutsuttiin seuran kirjeenvaihtajajäseniksi.

Ahlqvist julkaisi marraskuussa tarttolaisessa viikkolehdessä *Das Inland* artikkelin *Einige Missgriffe im etymologischen Wörterbüchlein des Herrn Pastor Ahrens*. Eduard Ahrensin saksankielisestä viron kieliopista oli edellisenä vuonna, 1853, ilmestynyt toinen, laajennettu painos. Siihen sisältyi pieni etymologinen sanasto, jossa Ahlqvistin mielestä oli virheellisiä tulkintoja. (Haltsonen 1961: 225.) Huomiota herättää, että vaikka Ahrensin kieliopin esikuvana oli suomen kielioppi, ei enää latinan tai saksan, Ahlqvist suhtautui teokseen varsin nuivasti. Hän kirjoittikin pian Tarton-vierailunsa jälkeen Emil Sachssendahlille (13./25.2.1855): ”Varsinkin viron kieliopille murretutkimukset olisivat erittäin tärkeitä, koska tutkija vain tällä tavoin saattaa ponnistella päämäärään, joka virolaisilta grammatikoilta Fählmannia lukuun ottamatta tyyten puuttuu, nim. viron kielen tuntemiseen.” Myöhemmässä kirjeessään Sachssendahlille (29.7.–10.8.1855) Ahlqvist totesi: ”Mitä enemmän olen kuitenkin tutkinut kielitiedettä, sitä selvemmin olen havainnut, mitä sekasotkua A:n [Ahrensin] kansatieteellinen kielioppi on.” Vielä parinkymmenen vuoden kuluttua hän moitti Ahrensin kielioppia arvostellessaan *Kielettäressä* teoksen käyttöä yhtenä Julius Krohnin *Wiron kieliopin* (1872) lähteenä (Ahlqvist 1874: 50–51). Ahrensin kielioppi on tuntunut vastahakoiselta suomalaisista ”lukijoista, jotka ovat tottuneet suomalaisen kieliopin selvyyteen ja säännöllisyyteen”. Ja Ahlqvist jatkoi: ”Tämän tähden on se suomalaisen kielitutkinnon harjoittajilla jo kauankin ollut toivokkina, että joku sen menetystapaan tottunut ja Wiron kielen hyvästi tunteva ottaisi tehdäkseen Wiron kieliopin, joka olisi järjestetty samalla tavoin kuin suomalainen kielioppi on.”

Ahlqvistin Viron-matka kesti lähes jouluuun 1854 asti. Tartossa oleskellessaan hän hankki hyvän viron kielen taidon ja perehtyi monipuolisesti virolaiseen kulttuuriin.

4. August Ahlqvist oli ahkera kirjoittaja ja julkaisi nopeasti vatjalaisalueelle ja Viroon suuntautuneen matkansa tuloksia. Jo loppuvuodesta 1855 ilmestyi *Suomi*-sarjassa hänen teoksensa *Wiron nykyisemmästä*

kirjallisuudesta, ja seuraavana vuonna tuli painosta ruotsinkielinen vattjan kielioppi *Wotisk grammatik jemte språkprof och ordförteckning*.

Wiron nykyisemmästä kirjallisuudesta oli varhaisimpia suomenkielisiä tieteellisiä tutkimuksia ja ensimmäinen merkittävä suomenkielinen Viron sivistysoloista kertova teos. Se oli myös sikäli huomattava, että aiemmin Viron kirjallisuudesta ei ollut laadittu muuta yleisesitystä kuin Dietrich Heinrich Jürgensonin suppeahko *Kurze Geschichte der ehstnischen Literatur* (1843–1844). Ahlqvistin kirjallisuudenhistoria ulottuu painetun virolaisen kirjallisuuden alkuvaiheista ”nykyisen Wirolaisuuden pylvästen” Faehlmannin ja Kreutzwaldin toimintaan. Seuraava suomenkielinen Viron kirjallisuuden yleisesitys, kirjoittajana Friedebert Tuglas, ilmestyi vasta toisen maailmansodan kynnyksellä. Ahlqvistin teoksen vaikutus ei rajoittunut vain Suomeen: *Das Inland*-lehdessä ilmestyi 1861 laajahko artikkeli *Die estnische Literatur*, joka oli rakennettu paljolti hänen tutkimuksensa varaan (Neithal 2005: 691), ja samana vuonna julkaisi Pál Hunfalvy unkariksi kirjallisuudenhistorian viidestä luvusta kolme toimittamassaan lukemistossa *Chrestomathia Fennica* (Ahlqvist 1982 [1862]: 102–103). Hunfalvy hyödynsi Ahlqvistin tutkimusta sitä täydentäen ja ajantasaistaen vielä 1874 ilmestyneen teoksensa *Reise in den Ostseeprovinzen Russlands* Viron kirjallisuutta käsittelevässä luvussa (unkariksi kirja ilmestyi jo 1871).

Ahlqvistin kirjallisuudenhistorialla oli myös kielenopiskelua edistävä tarkoitus. Tekijä totesi (1856: 1) esipuheessa:

Wirolaisten kirjojen ja sanakirjojen puutteen tähden maassamme toivoo kirjoittaja hyvin tehneensä niille, jotka haluavat Wiron kieltä oppia, että tähän kirjoitukseen on pannut laveita otteita Wirolaisten paraista kirjoittajista, ja luulee sen, joka nämä otteet suomalaisen käännöksen kanssa tarkasti lukee, niiden luettua voivan erinäisittä avuitta puuttua jos mihinkä vironkieliseen kirjaan.

Teoksessa onkin viron kielestä useita näytteitä käännöksineen, sekä runoutta että proosaa, muun muassa Otto Wilhelm Masingin lähes

kahdeksansivuinen kuvaus vuonna 1700 käydystä Narvan taistelusta sekä Friedrich Robert Faehlmannin myyttinen tarina *Koit ja Hämarik* ja runoelma *Piibo jutt*. Kirjallisuuden ohella Ahlqvist tarkastelee myös kieliseikkoja. Hänen mukaansa (mts. 21) monet viron kuvauksen ongelmat selviäisivät, jos kieliopin kirjoittajat olisivat osanneet ruotsia, jolla parhaat suomen kieliopit on kirjoitettu.

Ahlqvist (1856: 7–8) kiinnittää huomiota – useita esimerkkejä tuoden – pohjois- ja eteläviron murre-eroihin sekä kahden kirjakielen käyttöön ja siitä johtuviin haittoihin. Hän arvostaa kyllä Heinrich Stahlia varhaisena merkittävänä kirjakielen kehittäjänä, mutta pitää tämän vuonna 1637 ilmestynyttä viron kielioppia syynä siihen, että Eskil Petraeuksen laatimasta ensimmäisestä suomen kieliopista *Linguae Finnicæ brevis institutio* (1649) tuli sitä mukaillen kelvoton: ”Stahl ei ymmärtänyt Wiron kielen luontoa paremmin kuin Petraeuskaan Suomen, mutta koetteli juottaa sen Latinan kieliopin kaavoihin, hyljäten kaiken sen, mikä niihin ei sopinut – –.” Myöhempi tutkimus on osoittanut vääräksi käsityksen siitä, että Petraeus olisi käyttänyt mallina Stahlin kielioppia (Häkkinen 1994: 106). Virolaisesta kielioppikirjallisuudesta Ahlqvist (1856: 12) nostaa esille erityisesti August Wilhelm Hupelin *Ehstnische Sprachlehren* toisen painoksen ja korostaa sen merkitystä viron oppimisessa. Samoin hän kiittelee (mts. 18) Arnold Friedrich Johann Knüppferin sananmuodostusta käsittelevän tutkimuksen ansioita; se ”on oikea aarre, josta niin Wiron kuin Suomenkin kielen tutkijat voivat paljon kullata kaivaa”. Johann Friedrich Hellerin hän kertoo olleen Virossa ensimmäinen, joka totesi itämerensuomalaisista kielistä puuttuvan varsinaisen passiivin (mts. 21–22). Ahlqvist torjuu (mts. 17) Laiusen kirkkoherran Heinrich Georg von Jannaun esittämän ajatuksen, että liivin kieli olisi viron äiti. Tällöin myös suomen pitäisi olla liivin tytär, mutta liivi on pikemminkin viron vanhempi murre, sen kaksoissisar. Ahlqvist löytää (mts. 28–29) virosta aineksia suomen sanaston kehittämiseen: esitellessään Friedrich Wilhelm von Willmannin tuotantoa hän mainitsee, että suomalaiset sanakirjantekijät voisivat tältä lainata kieleemme meiltä puuttuvaa mehiläisenhoitoa koskevaa sanastoa.

O. W. Masing on saanut kirjallisuuskatsauksessa oman lukunsa. Hänen ortografiastaan on näytteenä juuri kuvaus Narvan taistelusta. Ahlqvist esittelee (1856: 65–69) Masingin ortografisia uudistuksia, muun muassa palatalisaation merkitsemistä ja ilmiön fonologista luonnetta sekä oman grafeemin (*õ*) ottamista käyttöön takaisemmalle *e*-äänteelle. Hänen mielestään Masing on luettava pitkän, ansiokkaan toimintansa perusteella ”viron kielen ylimpien sankarien” joukkoon. Runsaasti kehuja saa myös Friedrich Robert Faehlmann. Hän on Viron Oppineiden Seurassa vaikuttaneista henkilöistä jaloin ja ylevin, ja sekä hänen runollisilla että kieliopillisilla kirjoituksillaan on tavattoman suuri arvo (mts. 85, 87). Itse seuran Ahlqvist soisi (mts. 82) tarkistavan toimintaansa, luopuvan laajamittaisesta historiantutkimuksesta ja keskittyvän vain viron kielen ja sen menneisyyden tutkimiseen.

5. August Ahlqvistista tuli vuonna 1859 Helsingin yliopistoon ”suomalaisen kielten” dosentti. Hän luennoi lukuvuonna 1860–61 ”länsisuomalaisen kielten” eli itämerensuomen, saamen ja mordvan sananmuodostusoppia. Viroa olivat aikaisemmin käsitelleet luennoillaan sitä suomeen yleensä eräiden muiden sukukielen ohella verraten yliopiston ensimmäinen suomen kielen lehtori Carl Niklas Keckman sekä Elias Lönnrot (Pääkkönen 1994: 98–100; Majamaa 1991: 524–525). Ahlqvist otti ensimmäisenä viron kielen kokonaisuudessaan opetusohjelmaan kiinnittäen huomiota myös käytännön kielitaitoon. Oppikirjana käytettiin Kreutzwaldin saksasta vironkäännöksi teosta *Reinuvader Rebane*, jota Ahlqvist tilasi Suomeen (kirje Theodor Beiselle 29.3.1860) ja jonka hän samana lukuvuonna suomensi. Toisen dosentin, H. K. Coranderin, oli määrä luennoillaan ”perusteellisesti vertailla suomen ja viron kieltä toisiinsa” apuneuvona *Kalevipoeg*. (Wichmann 1928: 295; Joki 1977: 58.)

Ahlqvist nimitettiin Elias Lönnrotin jälkeen vuonna 1863 suomen kielen ja kirjallisuuden professoriksi. Hän piti edeltäjänsä vaatimustasoja liian alhaisena ja korotti suomen kielen tutkintovaatimuksia. Niissä tulivat lähisukukielet, erityisesti viro, entistä tärkeämmiksi. (Wichmann

1928: 295; Korhonen: 1993 58.) Professori pyrki itse laatimaan opintoja varten apuneuvoja. Viron kirjallisuudesta oli jo hänen 1855 tekemänsä, tosin ei enää aivan ajantasainen yleisesitys. Vuonna 1869 hän julkaisi lähisukukielten lukemistoksi tarkoitetun teoksen *Suomalainen murteiskirja tahi lukemisia Viron, Karjalan, Vatjan, Vepsän ja Liivin kielillä*. Kielennäytteisiin tutustumista helpottivat kirjan lopussa olevat sanastot. Lukemiston päämääränä oli paitsi perehdyttää opiskelijat puhtaasti lähisukukieliin laajentaa niiden avulla suomen kielen tuntemusta. Ahlqvist totesi (1869: III) esipuheessa:

Kielitiede edistyy ja laajenee muualla maailmassa päivä päivältä, eikä jonkun kielen esittämistä korkeammassa eli yliopistollisessa opetuksessa enää missään muualla kuin meillä supisteta vaan sen yhden kielen karsinaan, mutta ulotetaan aina sukukieltenkin alalle.

Ahlqvist huomautti edelleen, että luennoidessaan suomen kielen rakenteesta hän on ”esityksensä piiriin vähitellen vetänyt lähimmät sukukieletkin, joissa on suuret aarteet valaistusta meidän kielen seikoista sekä kieliopillisessa että sanakirjallisessa katsannossa”. *Suomalaisen murteiskirjan* kaikista kielennäytteistä on viron osuus yli puolet, runsaat sata sivua, minkä lisäksi siinä on kolmisenkymmentä sivua laaja kahdelle palstalle ladottu virolais-suomalainen sanasto. Näytteiksi Ahlqvist on pyrkinyt valitsemaan alkuperäistä vironkielistä kirjallisuutta, ei käännöksiä lukuun ottamatta Tallinnan ja Tarton kielellä rinnakkain esitettyjä Uuden testamentin lukuja. Teksteihin kuuluu kuvauksia virolaisten elämästä ja tavoista, jo kirjallisuudenhistoriaan sisältyvä Masingin kertomus Narvan taistelusta, kansansatuja ja -tarinoita, arvoituksia ja sananlaskuja, kansanlauluja sekä runoja Mannteufelilta, Faehlmannilta, Kreutzwaldilta ja Lydia Koidulalta. Koidulan runoihin, jotka ovat kolme vuotta aikaisemmin ilmestyneestä kokoelmasta *Emajõe ööbik*, sisältyvät muun muassa *Emasüda*, *Sind surmani!* ja *Mu isamaa on minu arm*. Kielennäytteiden oikeinkirjoituksen Ahlqvist sanoo (mts. IV) muuttaneensa Ahrensin ja Wiedemannin noudattamien

periaatteiden mukaiseksi, poikkeuksena Uuden testamentin katkelmat. Ahlqvistin silmissä Ahrensin ainoita ansioita olivatkin ortografiset uudistukset.

Ahlqvist mainitsi *Suomalaisen murteiskirjan* esipuheessa (s. IV), ettei teoksen virolaisen osuuden ollut tarkoitus korvata yliopistossa virokielen lukemistona käytettyä *Satukokousta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura oli nimittäin julkaissut vuonna 1866 paljolti sihteerinsä Ahlqvistin myötävaikutuksella Kreutzwaldin kansansatukokoelman *Eestirahwa Ennemuistesed jutud* (Annist 1966: 81–90; Pöldmäe 1976: 490), jota Ahlqvist alkoi käyttää kursseillaan *Reinuvader Rebasen* sijasta. Seura oli Ahlqvistin aloitteesta pyytänyt tämän oppilasta Torsten Gunnar Aminoffia laatimaan satukokoelmaan sanakirjan (SKS 1865–1866: 345). Aminoffin sanakirjan käsikirjoitusvaiheessa asiantuntijat totesivat seuralle, että ”Wiron sadut meillä saavat paljon lukioita. Niitten oma luonto viehättää; halu sukukielten tutkimiseen kasvaa apuneuvojen karttuessa” (Rothsten – Godenhjelm 1868: 452). Teos *Virolais-suomalainen sanakirja. Satukokoukseen: Eestirahwa Ennemuistesed jutud* ilmestyi samana vuonna 1869 kuin Ahlqvistin *Murteiskirja*. Myöhemmin, vuonna 1882, ilmestyi O. A. F. Lönnbohmin laatima *Suomalais-virolainen sanasto Ahlqvistin lukemistoa varten*.

August Ahlqvist oli korostanut kieliopin merkitystä yleensä ja eräissä yhteyksissä, esimerkiksi Viron kirjallisuuden historiassaan ja kirjeissään, nimenomaan monipuoliseen kielentuntemukseen perustuvan virolaisen virokieliopin tarvetta. Virokielen opintojen lisääminen yliopiston tutkintovaatimuksissa teki välttämättömäksi myös suomalaisille tarkoitettua virokieliopin kirjoittamista. Ahlqvist ei tähän työhön ryhtynyt, vaan sen otti toteuttaakseen virokielioppia sekä suomen ja virokielen eroja käsitelleiden luentojensa pohjalta Julius Krohn. Vuonna 1872 ilmestyi hänen ”suomalaisille koelmoimansa” *Wiron Kielioppi*. Ahlqvist arvosteli teoksen *Kielettäressä* tapansa mukaan varsin kriittisesti, mutta tunnusti (1874: 56) Krohnin ansiot suomalaisen tutkimuksen alueenlaajennuksessa. ”Wiron kielen tutkiminen on meidän välttämätöin velvollisuus”, Ahlqvist tähdensi. – Muutaman vuoden sisällä oli paljolti hänen toime-

liaisuutensa ja aloitteellisuutensa ansiosta saatu suomalaisille viron opiskelun avuksi kielennäytteitä, sanastoja ja kielioppi.

6. August Ahlqvistin luentotoiminnassa oli keskeinen sija suomen kieliopilla ja *Kalevalalla*. Suomen kielen rakennetta hän tarkasteli vertailevasti, sukukielet huomioon ottaen. (Wichmann 1928: 296–297.) Hän julkaisi vuonna 1877 luentoja pohjalta teoksen *Suomen kielen rakennus*, jossa käsitellään nominien sananmuodostusta – kirjoittajan mielialuetta – ja taivutusta sekä runousoppia. Kirjassa on, etenkin johto-opin tarkastelussa, varsin runsaasti rinnastuksia lähisukukielten edustukseen. Viron osalta Ahlqvistin on ollut mahdollista tukeutua Krohnin kieliopin melko laajaan johto-opin jaksoon sekä Wiedemannin kielioppiin. Rinnastukset viroon ovat useimmiten oikeaan osuneita. Eräät tulkinnat ovat kiinnostavia. Ahlqvist esimerkiksi selittää (1877: 12) viron *kartlik*, *petlik*-tyyppiset adjektiivit *ik*-johdoksiksi, joiden kantana on alkuaan *le*-johtaminen frekventatiiviverbi (vrt. Vare 1984: 43, johdin *-lik*). Erikoista on ominaisuudennimityypin *hooletus*, *rahutus* katsominen abessiivista johdetuksi (mts. 191; vrt. Krohn 1872: 191, jonka mukaan *-us* liittyy kantaadjektiivin nominatiiviin).

Ahlqvist oli siinä käsityksessä, että johtimet ja taivutusainekset ovat useissa tapauksissa peräisin itsenäisistä sanoista, ja alkuaan johdoksissa ja taivutusmuodoissa onkin kyse entisistä yhdyssanoista. Eräät itämerensuomalaiset suffiksit on toki osoitettu sanasyntyisiksi (Hakulinen 1979: 87–89), mutta Ahlqvistilla on *Suomen kielen rakennus* -teoksessaan monia nykynäkökulmasta erikoiselta tuntuvia selityksiä. Niinpä hän esittää (1877: 19–20), että deverbaalisen nomininjohtimen *-ma* (esim. sm. *sanoma*, vir. *võim*, *loom*) taustalla on *maa*-sana. Johdin *-kas* (esim. sm. *rahakas*, vir. *hinnakas*) puolestaan on lyhentynyt *kansa*-sanan *n*:ttömäksi kuluneesta asusta *kasa*. Tämän *kaas*-asuisen variantin vuoksi viron *abikaas* on siis tavallaan ’aviokasa’! Johdin olisi siten samaa perua kuin viron komitatiivin päätte. (Mts. 72–73.) Abessiivin päätte on Ahlqvistin (mts. 111) mukaan lähtöisin sanasta *taka*, joka on liittynyt genetiiviin: *kalan+taka* > *kalattaka* > *kalattak* > *kalatta* (virossa

geminaatta muuttunut lyhyeksi). Kaiken kaikkiaan Ahlqvistin kirja antaa kuitenkin monipuolisen ja suurelta osin edelleen kelvollisen kuvan suomen ja viron nominijohdon ja -taivutuksen suhteista.

Jakob Hurt kiinnostui vuonna 1882 mahdollisuudesta väitellä tohtoriksi Helsingin yliopistossa ja kääntyi suomen kielen professorin Ahlqvistin puoleen. Tämä selvitti kirjeissään (2.6., 4.8. ja 8.11.1882) vaatimuksia, jotka oli täytettävä, jotta väittely kävisi päinsä. Hurt tiedusteli, olisiko mahdollista esittää väitöskirjana saksalais-virolainen sanakirja, jollaista kaivattiin Wiedemannin virolais-saksalaisen sanakirjan pariin (Viires 1990: 153). Ahlqvist ei katsonut yliopiston määräysten sallivan tällaista, vaan viitaten teoksensa *Suomen kielen rakenmus* tarjoamaan apuun ehdotti väitöskirjan aiheeksi johto-oppia. Hän huomautti (kirje Hurtille 8.11.1882), että sitä ei ole viron kielen osalta tarkasti tutkittu ja tällainen tutkimus palvelisi myös leksikografiaa. Ahlqvistin neuvot johdattivatkin Hurtin valitsemaan tutkimuksensa aiheen nominien johto-opista. Väitöskirjaansa *Die estnischen Nomina auf -ne purum* Hurt puolusti helmikuussa 1886 Helsingin yliopistossa.

7. August Ahlqvist muistetaan nykyään usein vain ankarana oikeakieliyssyysmiehenä ja Aleksis Kiven teilaajana, mutta hänen elämäntyöhönsä sisältyy erittäin paljon ansioita suomen kielen kehittäjänä sekä suomen ja sukukielten opettajana ja tutkijana. Hän sai Keisarilliselta Tiedeakatemialta ansioistaan puolikkaan varsin arvostettua Demidovin palkintoa (Klinge 1993: 10). Yrjö Wichmann (1928: 300) on luonnehtinut Ahlqvistin yliopistoaikaa suomen kielen ja kirjallisuuden nousukaudeksi. Tämän sekä Julius Krohnin merkitys silloiselle sivistyselämällemme oli tavattoman suuri, ja heidän luentotoimintansa valloitti opetukselle uusia, kiinnostavia alueita. August Ahlqvistin nuoruuden Viro-harrastuksesta kumpusi koko aikuisiän kestänyt halu tehdä Viroa ja viron kieltä tunnetuksi maassamme, edistää viron taitoa ja tukea tarvittaessa heimoveljiä, kuten osoittaa esimerkiksi Kreutzwaldin pääteostensa julkaisemisessa saama apu.

Kirjallisuus

- Ahlqvist, August 1856:** Wiron nykyisemmästä kirjallisuudesta. Suomi 1855. Femtonde årgången. Helsingfors.
- Ahlqvist, August 1869:** Suomalainen murteiskirja tahi lukemisia Viron, Karjalan, Vatjan, Vepsän ja Liivin kielillä suomalaisten sanastojen kanssa. Helsinki.
- Ahlqvist, August 1874:** J. Krohnin teoksen Wiron Kielioppi Suomalaisille arvostelu. – Kieletär 6, s. 50–56.
- Ahlqvist, August 1877:** Suomen kielen rakennus. Vertaavia kieliopillisia tutkimuksia I. Nominien Synty ja Taivutus. Suomalainen Runo-oppi. Helsinki: SKS.
- Ahlqvist, August 1982:** Kirjeet. Kielimiehen ja kaukomatkailijan viestejä 1845–1889. Toim. Maija Hirvonen ja Kaisu Lahikainen. Helsinki: SKS.
- Annist, August 1966:** Friedrich Reinhold Kreutzwaldi muinasjuttude algupära ja kunstiline laad. Tallinn: Eesti Raamat.
- Genetz, Arvid 1882:** Kielellisiä aineksia Suomen sillan rakennukseen. – Suomi II: 15, s. 259–271. Helsinki: SKS.
- Hakulinen, Lauri 1979:** Suomen kielen rakenne ja kehitys. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
- Haltsonen, Sulo 1961:** August Ahlqvistin Vatjan ja Viron matkat v. 1854–1855. – Virittäjä 65, s. 222–231.
- Häkkinen, Kaisa 1994:** Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia. Helsinki: WSOY.
- Joki, Aulis J. 1977:** August Ahlqvist fennougristina. – Neuvostoliittoinstituutin vuosikirja 25, s. 51–62. Helsinki.
- Klinge, Matti 1993:** August Ahlqvist (Oksanen) ja hänen elämäntyönsä. – Jaakko Anhava (toim.), Suomen kieli, Suomen mieli. August Ahlqvist vaikuttajana, s. 9–19. Suomi 171. Helsinki: SKS.
- Kohtamäki, Ilmari 1956:** Ankaru puutarhuri. August Ahlqvist suomen kielen ja kirjallisuuden arvostelijana. Helsinki: SKS.
- Korhonen, Mikko 1993:** August Ahlqvist kielitieteilijänä. – Jaakko Anhava (toim.), Suomen kieli, Suomen mieli. August Ahlqvist vaikuttajana, s. 55–69. Suomi 171. Helsinki: SKS.
- Krogerus, Tellervo 1983:** O. A. F. Lönnbohm, mies ja maine. Suomi 125. Helsinki: SKS.
- Krohn, Julius 1872:** Wiron Kielioppi Suomalaisille. Helsinki.
- Lönnrot, Elias 1990:** Valitut teokset 1. Kirjeet. Toim. Raija Majamaa. Helsinki: SKS.

- Lönnrot, Elias 1991:** Valitut teokset 3. Kirjoitelmia ja lausumia. Toim. Raija Majamaa. Helsinki: SKS.
- Majamaa, Raija 1991:** Taustatietoja. – Elias Lönnrot, Valitut teokset 3. Kirjoitelmia ja lausumia. Toim. Raija Majamaa, s. 518–563. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 551. Helsinki: SKS.
- Neithal, Reet 2005:** Hõimuvennalik pilk Eesti kirjandusele. – Keel ja Kirjandus, s. 689–710.
- Pääkkönen, Irmeli 1994:** Viron kielen opetusta Helsingin yliopistossa 1830-luvulla. – Lähivertailuja 8, s. 98–105. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 40. Oulu.
- Pöldmäe, Rudolf 1976:** August Ahlqvist ja tema suhted Eestiga. – Keel ja Kirjandus, s. 489–491.
- Remes, Hannu 2003:** Elias Lönnrotin ajatuksia viron kielestä. – Pirkko Muikku-Werner ja Hannu Remes (toim.), VIRSU. Viro ja suomi: kohdekielet kontrastissa. Lähivertailuja 13, s. 185–191. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Rothsten, F. W. – Godenhjelm, B. F. 1868:** Lausunto Viron satujen sanakirjasta Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kokouksessa 8.1.1868. – Suomi II: 8, s. 447–453. Helsinki: SKS.
- SKS 1865–1866** = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran keskustelemukset 1865–1866: 1.3.1866. – Suomi II: 5, s. 343–350. Helsinki: SKS 1866.
- Vare, Silvi 1984:** Omadussõnaliited tänapäeva eesti kirjakeeles. Tallinn: Valgus.
- Viires, Ants 1990:** August Ahlqvist ja Jakob Hurt. – Keel ja Kirjandus, s. 152–155.
- Wichmann, Yrjö 1928:** Silmäys suomen ja sen sukukielten edustukseen vuosisadan kuluessa. – Helsingin yliopiston alkuajoilta, s. 290–310. Porvoo: WSOY.